

„А ми тую червону калину підніємо...“

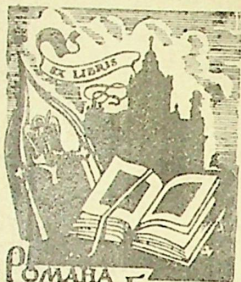
В. К.

СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ.

Їх історія і характер.

НАРИС.

TULA-online.org.ua

Романа Теник-
Березовського

В. К.

СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ

ЇХ ІСТОРІЯ І ХАРАКТЕР

НАРИС

Львів 1920. — Накладом Івана Квасниці.
З друкарні „Ціла“, Ринок ч. 10.

Історія й судьба Української Народньої Республіки тісно зв'язалися від січня 1918 р. з іменем Січових Стрільців, як військової частини, яка невідступно боронила ідеї самостійності України за весь час двохлітньої боротьби українського народу за волю.

Але, хоч само ім'я Січових Стрільців загально відоме, ні в пресі, ні у видавництвах досі не появилися точніші дані про цю організацію, хоч історія Січових Стрільців не тільки з точки погляду історії цілого народу, але й навіть з чисто військових досвідів, не позбавлена доволі значного інтересу. Цікава вона для галицького громадянства також і тому, що сама ідея цієї організації, січово-стрілецькі звичаї і стрілецький дух—виросли на галицькому ґрунті й беруть початок в організації У. С. С.

Січово-стрілецька організація, це вислів національної ідеї, ідеї самостійності народу й революційних ідей, проголошених на початку російської революції. Січові Стрільці являються не тільки національним військом, але й військом наскрізь революційним. А тому,

щоби добре зрозуміти характер цього війська, нам треба точніше приглянутися генезі Січового Стрілецтва й почві, з якої воно виростало.

Світова війна заспокоїла наш народ в такому положенню, у якому не могло бути сумнівів про те, хто являється головним ворогом України. Таким ворогом аж до російської революції була Росія — й відсіль зродилося прихильне відношення нашого народу до осередніх держав. Ця прихильність, розуміється, була вимушена тодішніми обставинами і вимагала від молодого покоління, яке із зброєю в руках боролось проти Росії, великої жертви почуваннями. І ця жертва була тим тяжа, що молоде покоління було виховане чистою ідеєю зєдинення всіх українських земель і здобуття повної незалежності для цілого народу. Таким робом германофільська орієнтація була для молодих борців за волю України тільки перехідним, але дуже болючим етапом, який міг закінчитися тільки — зверненням багнету проти Австрії, як проти держави, що під її владою значні, ще не освоєжені, українські простори.

Ці настрої дуже добре були відомі австрійському урядові і ще в 1916 році гр. Л., полковник австр. генерального штабу, запитаний центральним урядом про вартість У. С. С. хоч і відповів з найвищими похвалами для їх боевої справности, то все таки додав,

що він „їх боїться тому, що вони здібні на все“.

Вибух російської революції привів між иншим і закінчення цієї вимушеної германо-фільської фази в настроях нашого молодого покоління і його симпатії зразу й різко звернулися до революційної Росії, яка проголосила волю всім націям давньої царської імперії. Повстання Центральної Ради в Києві й українізація південно-захаднього фронту переродили ці симпатії в явну й недвозначну ворожість супроти Австрії, яка преці мала на своїй совісти немалі гріхи у відношенню до українського народу. І так вже в літі 1917 р. у таборах для полонених прийшло до поважного роздвоєння, а навіть ворожнечі поміж самостійницькою українською молодіжю, а льояльовими для Австрії представниками старшого покоління. Це роздвоєння, це зродження нових ідей, відкриття нових горизонтів—явилося само собою, цілком спонтанічно, у всіх таборах розкинутих на широких просторах Росії. Воно може бути одним із доказів того, що суспільна думка живе своїм окремим, самостійним життям. Кличем цієї анти-австрійської частини нашої молодіжі став Київ — і з усіх, навіть найдальших кінців Росії — почали тікати туди полонені Українці, щоби стати в ряди нової української армії. Їх мрією була українська офензива на Галичину, у якій і вони взялиб участь. Революційні кличі були

до тої міри приманчиві й до тої міри захопили цих наших полонених, що вони раділи успіхам наступу Керенського, вірючи в те, що в ім'я правди Україна здобуде самостійність без проливу крові братніх народів українського й московського.

Навіть тоді, коли більшовицька демагогія й нездарність центрального правительства руйнували фронт, навіть тоді у наших полонених була віра, що сила українського народу устоїться проти більшовицьких приман і що Україна, а не Росія, побідно закінчить війну з Німеччиною.

Оце й є це тло, на якому до повного свого вислову дійшла ідея самостійности України, чиста ідея, незіпсована компромісами під видом „орієнтацій“.

Тимчасом події йшли з нечуваною бистротою і під час захоплення влади більшовиками в листопаді 1917 р. — фронт фактично перестав існувати. Полонені справді не перецінили сили українського народу — зукраїзовані полки справді найдовше опиралися дезорганізаційній пропаганді більшовиків. Тільки недосвідченість, недостача розмаху і організаційного хисту нашого правительства у Києві, а передовсім те, що воно зовсім не висілкало пробудження націоналізму й національного ентузіязму наших мас та цього довіря, яке тоді мала Центральна Рада — тільки це не дало змоги нашому правительству очистити

Україну від большевиків і ставити опір на фронті, на якому весь час ішли криваві, а для Українців побідні бої поміж збольшевиченими московськими, а вірними Центральній Раді зукраїнізованими полками. На жаль одначе—ці зукраїнізовані полки, не бачучи влади, яка ними очікувалабся й вискувалаби як слід, ці полки в свою чергу почали зневірюватися і дезорганізуватися. З кінцем грудня 1917 р. український фронт перестав фактично існувати, а по ентузіастичному зриві, якого не використано як слід, наші маси перестали підтримувати Центральну Раду. Так загасла перша іскра національно-державної свідомості серед мас України.

Якраз підчас найбільшого розмаху пропаганди большевицьких ідей, якраз тоді, коли ідея солдатських і робітничих рад була найбільше приманлива і чиста — з кінцем листопада 1917 р. в Києві почав формуватися „Курінь Січових Стрільців“, зложений з полонених і виселенців Галичан, для піддержки Центральної Ради й відбиття Галичини від Австрії. Початок цьому формуванню дав Галицько-Буковинський Комітет, а із старшин С. С. взяли в ньому участь отамаи Євген Кондралець, сотники Федір Черник і Андрій Домарадський, полковник Роман Дашкевич та осад Іван Чмола.

Це був час тріумфу большевизму й радянської системи в армії, час повного розвалу

внутрішньо-державної адміністрації й війська. На цій території України йшли бої поміж відділами, які кидали фронт, а рештками військ, вірних Центральній Раді. Це був час, коли Ленін проголосив війну Центральній Раді, коли з півночі двинулися на Україну більшовики, а Україна не змогла виставити проти них ні одного більш-менше боєздатного українського відділу.

Вже в грудні був взятий Харків, а в останніх днях Полтава і в початком січня 1918 р. більшовицькі відділи наблизилися на 80 верст до Квіва.

Ідея радянського устрою у війську має за собою незвичайно багато демагогічних псевдо-аргументів, вона видається дуже вигідною й зовсім ясною, а передовсім незвичайно оригінальною і вповні відповідає обороні прав одиниці, які завжди видвигає революція в своїх перших днях. Тому ця ідея має такий непереможний вплив на вояків — навіть дуже патріотично настроєних. Тільки на практиці може всякий пересічний вояка наглядно зрозуміти всю шкідливість цієї ідеї для війська. Тому й не диво, що курінь Січових Стрільців, який в грудні 1917 р. числив ок. 500 багнетів, а зложений був з пересічно ідейного й інтелігентного вояцького матеріалу, що цей курінь, стоячи недвозначно на ґрунті самостійности України, мимомо цього приймив радянську систему.

Розуміється, що ця система зовсім звязала старшин, знищила їх ініціативу і вплив і курінь Січових Стрільців ледви, чи в перших днях січня 1918 р. представляв собою яку ебудь боєву вартість.

Якраз у перших днях січня 1918 р. у Київ приїхала решта визначніших старшин С. С., тепер отаман Андрій Мельник, полковник Роман Сушко, осаул Василь Кучабський і сотники Петро Пасіка, Дмитро Герчанівський і Федір Мжкуляк, давні старшини У. С. С. Вони наглядно бачили по дорозі на Україну, яка страшна гроза надвигається на неї під видом недисциплінованих відділів большевиків та, як мало зроблено, щоб оборонити від них столицю. Для них ясно було, що Київ мусить бути втрачений, що за півно зорганізувати якунебудь більш певну оборону.

За ініціативою тих старшин було зібране віче всіх Стрільців, на якому старшинам удалося так ясно представити цілу злочинність радянської системи у війську, що Стрільці рішили розв'язати всякі ради і віддатися без застереження у розпорядження своїх старшин.

Так покінчилася перша фаза розвитку Січових Стрільців — радянський період, цей, який у большевицькій армії трівав цілий рік.

Наскільки важний цей протирадянський переворот у рядах Січових Стрільців для історії цілого українського народу — доказують

найблищі події, які відігралися в Києві в двадцятих днях січня.

На оборону столиці проти десятитисячної большевицької армії була вислана зараз на другий день по згаданому вічу одна сильна січово-стрілецька сотня під проводом полк. Романа Сушка. Вона ввійшла в склад відділу, веденого головним отаманом Симоном Петлюрою й зложеного крім Стрільців ще з двох слабих сотень гайдамаків і одної батареї. Цей невеличкий, але безумно відважний відділ зискав кілька цінних побід і відбив ворога на десятки верст від Києва.

Тимчасом у Києві вибухло грізне большевицьке повстання. Воно дуже швидко захопило майже ціле місто. Рештки дезорганізованих українських полків відмовили Центральній Раді послуху і на вулицях ішов дуже нерівний бій поміж большевицькими повстанцями а зібраними на швидку руку українськими силами. Підчас того відбувалося безпереривно засідання Центральної Ради під проводом проф. М. Грушівського мимо цього, що повстанці обстрілювали скорострілами сам будинок Центральної Ради вже з близької віддалі. Якраз в цей р'шлючий мент Стрільці дістали наказ виступити до бою і виконали його без обсуджування і не проявляючи своїх сумнівів, вповні довіряючи своїм старшинам. В бій вступило ледви 150—200 Стрільців — і цілком зрозуміле, що такі невзначні сили, реа-

ділені на п'ятьсоттисячне місто, мусли доказувати справжніх чудес героїства, щоби здобути перемогу. По кількадевних незвичайно кровавих і жорстоких боях Стрільцям удалося повстання подавити, а відділ от. Петлюри, який успів підійти ще перед повною ліквідацією цього повстання — довершив перемогу і змінив до крайности перетомлених і перебитих оборонців Києва.

Немає сумніву, що перемога большевиків у Києві булаб покінчилася розстрілом всіх наших визначніших діячів і правдоподібно на довгий час перервалосяби було існування української влади, як речника волі народу.

Мимо самопожертви українських сил — упадок Києва був неминучий. Якраз по подавленню повстання большевицькі сили нагрянули на столицю і по дводневному обстрілі й бою взяли місто.

Рештки Січових Стрільців — проріджені дві сотні — та незначні сили других відділів виступили з Києва у напрямі Ковеля, охоронюючи наше правительство.

Тимчасом був заключений берестейський мир і Січові Стрільці пробилися разом з правительством через відступаючі з фронту большевичені відділи аж майже до самого фронту.

Візвані нашим правительством німецькі сили увійшли в межі України і в марті 1918 р. столиця України була відбита. В Київ увійшли першими Січові Стрільці.

Март і квітень 1918 р. були періодом повного спокою на Україні й Січові Стрільці взялися за горячкову організацію. В квітні був вже готовий один трохкурінний полк при одній польовій батареї і одній сотні скорострілів.

Горячковість, з якою тоді працювано, не давала Січовим Стрільцям ні можності ні часу пильно слідити за німецькою політикою на Україні. Тому сам факт перевороту звалився на Стрільців цілком нечайно і з першим мент зовсім дезорієнтував їх тим більше, що зручними зарядженнями Німці порвали нашому правительству всякі звязки і таким чином не дали йому змоги видати Стрільцям накази по повнім в'ясненню ситуації, яка саме зложилася.

Німецькі сили в самому Києві можна було рахувати на 30.000 люда при сильній артилерії. Але не вважаючи на таку чисельну перевагу ворога — Стрільці ні на один мент не вагалися вдатися в бій, тим більше, що у вуличних боротьбах грає головну роллю не скількість, а якість вояків. Коли взяти під увагу незвичайне психічне напруження, у якому були тоді Стрільці і справді нечуваний боевий запал, який каже надіятися, що Стрільці боролибся тоді безумно — та, коли добре оцінити збройну піддержку Стрільцям з боку населення, яке звернуло на них свої очі, як на одиноких оборонців революції й

демократизму, — то можна припускати, що підчас самого перевороту і в найблищій день за ним, Стрільці булиб майже без сумніву зліквідували гетьманський переворот і викинули Німців в Київ.

Не відомо, як вішлиб були події, якби Стрільці були кинулися в бій. Але до бою всетаки не прийшло, бо Стрільців заманили Німці переговорами, які тягнулися два критичні дні. Вони обіцували Стрільцям ліквідувати переворот без прольву крови. Ці два дні дали Німцям можливість визискати положення на цілій Україні, а третього дня Німці зломивши свої обіцянки, оточили стрілецькі казарми залізним перетеном броневиків і війська, звернувши на кожду казарму по кілька Батерій. Таким робом — третього дня по перевороті Стрільці булиб знищені самими тільки гранатами на кілька мінут потім, як рішилибся виступити до бою.

Не вважаючи для себе можливим погодитися з недвозначною гетьманською реакцією, Січові Стрільці відкинули дуже вигідні пропозиції гетьмана і рішили розв'язати полк.

На скільки стійка і горда була постава Стрільців підчас перевороту і наскільки пошани мало вуже національно населення Київа до Стрілецтва, доказують симпатії і любов цього населення до Стрільців, які воно в тих днях вперве їм оказало. В цей тяжкий

момент Стрілецтво зискало повну моральну перемогу.

Все рухливіше, все революційне споміж Стрільців бувших австр. підданих не вернуло назад в Австрію, а нелегально проживало на Україні, тиняючися не раз в нужді, щоби діждатися хвилини нової „Стрільської збірки“.

Так покінчився другий етап розвою Стрільцтва. З військової точки погляду тодішнє Стрільцтво представляло собою гарний боевий матеріал. У формах же організації воно старалося знайти спосіб примирення поміж демократизмом і як найбільшою волею для одиниці з одної сторони, а духом дисципліни, яка ціхує всяку стару армію, з другої. Цей досвід не дав одначе вповні вдоволяючих вислідів і мимо дуже високої вартости тодішнє Стрільцтво ще не зовсім дало повний вислід своїх сил.

Тепер приходиться з черги змалювати тодішні настрої й ідеологію Стрільцтва. Полонені, які вписувалися в ряди Стрільців, представляли собою найрухливіший і найбільше поступовий елемент, пірваний струєю революції. Вони принесли з собою ясний і повний віри ідеалізм, такий характерний для Стрільцтва. Це були національні ідеалісти, виховані в Галичині надіями на світлу будучину свого народу. Революційні ж кличі, принцип волі, самовизначення і самоврядування — ублагороднили їх галицьким націоналізмом. Стрільць-

кий націоналізм перестав бути неясною й неозначеною хімерою, він не оперував абстрактним поняттям нації і імперіялістичної потуги національної держави.

Змістом стрілацької самостійницької думки був як-найбільше демократичкий внутрішньо-державний устрій, земля селянам, воля робітникам, запевнення культурного розвитку національним меншостям на Україні. Стрілецтво ніколи не мріяло про здобуття чужих земель, про збройне поширення українських впливів на схід і на полудне. Воно все було ворогом імперіялізму, як ідеї, яка йде в розріз з правдою. Тому й ясним є те, що Стрільці не могли погодитися з гетьманом. З одного боку вже тоді видно було, що Гетьман буде примушений зійти з різносамостійницьких шляхів і піде на компроміс з російською державністю за ціну українських національно-державних уступок, а з другого реакційність його політичної програми ставала під зв'язок запитання добро і щастя більшості населення України.

Коли тепер візьмемо під увагу те, що до Стрільців вступали майже виключно люди сміливі і повні молодих сил, які ради ідеї забували на своє особисте положення, на все дорозі їм особисто, люди, які справді ні на хвилину не думали про те, що буде завтра, яких не відстрашувала ні нужда, ні смерть; коли вповні зрозуміємо те, що майже ні в од-

ному бою Стрільці не стояли проти рівних їм сил, що майже завше вони боролися проти ворога кілька, або й кільканайцять разів чисельно сильнішого — то зрозуміємо також те, що зветься „стрілецьким розмахом“. Стрілецтво ні на хвилину не звертало уваги, що воно оточене байдужим, а то й ворожим населенням, ні на момент не застановлялося, яку дрібну силу воно представляє собою на величезних просторах України. Воно весь час задивлене було в свою ідею і тому влучно його названо „лицарями абсурду“.

Додамо до цього ще віру в остаточну п'обіду, віру, яка не слухає голосу розуму, ні розумових обчислень, а пливе з душі людини мимо її волі і навіть проти тої волі, а тоді вповні зрозуміємо, що такого „стрілецька душа“. Стрілецька душа — вислів любови народу, стремління до правди, безумного розмаху і віри, тої віри, що проломлює стіни.

Стрілецтво складалося з людей інтелегентних і вихованих на західній культурі, але зуміло примирити західно-культурну форму з національним змістом. Таким чином воно завше було національним військом мимо цього, що його зверхній вигляд не має нічого національного. Стрілецький одяг не має ні одної сивьо жовтої стрічки, ні одної національної ціхи.

На шапці англійського крою видніє герб України — символ національної ідеї Стрілец-

тва. Під цим гербом кусок червоної китайки — символ революції й змагання до правди. Оце все, що можна вичитати із стрілецького одягу.

Широкі простори України, багатство цієї землі, зродили суттєву різницю поміж психологією наддністрянця й наддніпрянця. Наддністрянець бачить дрібниці, він запускається в подробиці, він добрий організатор на малу скалю, він пересічний, але солідний робітник. З під уваги наддніпрянця усуваються дрібниці, у нього є розмах, є широкі горизонти, але — майже повна нездібність проводити свої ідеї в життя. Супроти життя він безрадний, бо в своїх спостереженнях і комбінаціях він перескакує такі перехідні, але не цілком неважні подробиці, без яких всякий план організаційний не може здійснитися.

І якраз Стрілецтво витворило новий і правдоподібно будучий наш національний тип. Воно злучило в собі прикмети обох нерівних частин нашого народу. І в цьому являється вага і вартість Стрілецтва для розвитку нашого народу — Стрілецтво виховує повного Українця, для якого всякий партикуляризм є чужий.

Тому всякого вражає солідність стрілецької організації, організаційний хист, а передовсім енергія в праці й холодне обчислювання так вислідів цієї праці, як і можливих наслідків даної програми діяльності. Одною із наших національних хиб є любов до блискучо-

го спектаклю обчисленого на викликання вражіння у глядачів, але порожнього, а то й гнилого внутрі. І якраз Стрільцтву удалося майже вповні увільнитися від цієї, національної хиби. Тим можна пояснити силу і зміст самої організації Стрільців, таку силу, якої досі не достиг ні один військовий відділ на Україні поза Стрільцями. Результати праці в Стрільцтві є одначе вислідом того, що в свою організацію Стрільці вкладають справжні скарби енергії. В своїй праці вони до деякої міри забувають на весь світ, звернувши всю свою увагу, всі думки, всі почування, цілу силу волі у напрямі—сильного Стрільцтва.

Не можна одначе думати, що в Стрільцтві брали участь тільки галичане. Вони дали початок організації — це правда, вони навіть заняли більшість провідних постів в Стрільцтві, але—вони притягнули також багато наддніпрянців. І вже в другому періоді Стрільцтва — третина Стрільців були наддніпрянці, які дуже швидко перенялися стрілецьким духом і ні в чім не уступали найкращим представникам стрілецького війська.

А всетаки характер Стрільцтва—стрілецька душа, а передовсім серйозність праці, результат західно-європейських впливів—робить Стрільцтво доволі чужим і незрозумілим для свого власного народу. Відчуження Стрільців від теперішнього українського національного характеру правдоподібно дуже швидко зло-

милаби цю організацію, якби дух Стрільця на диво швидко не поширювався на оточення. І якраз тому Стрілецтво у всякому положенню знаходить друзів — навіть серед чужинців і ворогів України. На селі ж Стрільці завше являлися блискучим метеором. Селяне звичайно витали з Стрільців недовірям, а пращали словами й жалем.

Не від річи буде дати тут ілюстрацію впливу Стрільців на населення. По приході Німців, але ще перед упадком Центральної Ради в кількох селах на Київщині вибухли заворушення. Туди була послана одна стрілецька чета для обеззброєння селян. Відомо, що обеззброювання сіл річ доволі ризиковна і звичайно вимагає поважніщих сил. Стрілецька чета вжила для цієї цілі спеціальної тактики: по коротких переговорах вона заквартирувала в збунтованому селі і — по одному — двох днях побуту Стрільців — селяне носили зброю зовсім добровільно. В одному селі канівського повіту двох, недавно тільки приділених до чети нових Стрільців, допустилося крадіжки грошей у Жида, у якого квартирували. Чета доказала їм злочин, власним судом засудила обох на смерть і розстрілила в присутности селян, які просили їх помилувати. Протокол суду був пересланий четою до команди полку для оправдання вчинку. Можна уявити собі, скільки симпатій для Стрільців мусів ви-

кликати такий безсторонній акт справедливості.

Розуміється, що почуття власної вартості розвиває у Стрільців гордість на Стрільцтво. Вона являється неціненою піддержкою для Стрільцтва в тяжких моментах. Мимо цього є однак деякі темні сторони цієї гордості. Вона робить на посторонніх вражіння зарозумілості. Крім цього треба признати, що доволі часто стрільцька гордість переживається через край і перероджується в погорду, або недоцінювання других військових відділів. Таке поведіння Стрільців піднімає вброжнечу проти них і в результаті не зовсім добре впливає на єдність української армії. Може бути, що ця взаємна неохота й є причиною доволі малого впливу Стрільцтва на настрої і поведіння других відділів українського війська.

Ми обширно представили характер Стрільцтва, бо тільки тоді зрозумілою стане дальша його історія.

Можна уявити собі, які важкі були переживання Стрільців три-чотири місяці по гетьманському перевороті. Розкинені по всій Україні, свідки руїни їх ідей і свідомі свого безсилля, Стрільці мусіли доволі значно змінити свій спосіб думання. Були навіть випадки самовбийств давних Стрільців в тих важких трох місяцях руїни.

З перевороту витягнуло Стрільцтво ду-

же важну науку, якої навчила його німецька політика. При всім своїм ідеалізмі і всій прямолинійності, Стрільці не могли не дійти до думки, що ціль освячує засоби. Бажання помстити зневагу, кинену цілому українському народови, а з окрема Стрільцтву, не могло Стрільцям дозволити забути на німецьке насилля і гетьманську зраду національних інтересів.

Були використані всі можливості, при яких можнаби було зарядити „стрілецьку збірку“ і в момент хитання гетьмана, який все ще не рішився, чи йти з Україною, чи з Росією, в цей момент одержало дозвіл на нове формування в Білій Церкві в серпні 1918 р. З цим моментом починається третя й найбільш блиска фаза в розвою Стрільцтва.

А все таки не можна думати, що Стрільці почали формування у Білій Церкві з непохитним наміром повалити гетьмана. Тодішнє становище Стрільцтва можна означити так: воно згідне булоби піддержувати гетьмана, якби він виразно став на оборону Самостійності України. Ця самостійність моглаби бути запевнена тільки при піддержці широких мас, а тому гетьман мусівби зрестися своїх реакційних стремлінь. При тому, одначе Стрільцтво було певне, що ні на одно, ні на друге гетьман не піде.

Зате не тільки провідники Стрільцтва, але й кожний пересічний Стрелець були впов-

ні свідомі того, що новосформоване Стрілецтво повинно стати не тільки оборонцем самостійности України, але й революційною силою, яка має на цілі провалити реакцію. До такого завдання Стрілецтво мусіло основно підготувитися й дати справді залізного вояку.

Було скликане зібрання найстарших стрілецьких старшин для вирішення способу ведення праці, в якому взяли участь: от. Е. Коновалець і от. А. Мельник, полк. Р. Сушко, ос. Іван Чмола, ос. В. Кучабський, сот. Ф. Черник і сот. М. Матчак. Вони вирішило, що нове Стрілецтво повинно стати добірним відділом ідейних і смілих вояків, при чому всі старання повинні бути вжиті для того, щоби утруднити доступ небажаних елементів. Сам режим треба зробити до тої міри тяжким, щоби від організації самі собою відскочили всі слабші, або менше ідейні елементи. Рішено підібрати тільки найкращих і найбільш корисних старшин і надати Стрілецтву всі форми організації і внутрішньої спайки, прийняті у найбільш здісціплінованих арміях. За стрілецьку муштру прийнято австрійську з деякими подробицями і загальним характером виконання муштри німецької. До Стрільців поставлено такі вимоги, з яких можна було в'язатися тільки найвищим напруженням фізичних і духових сил вояки.

Таким робом Стрілецтво вернуло до

форм, прийятих у старих арміях. Революційний характер Стрілецтва мав проявитися тільки в повній свідомості завдань і цілей Стрілецтва, в революційності його духа. Величезна бібліотека й систематична, а цілева освідомлююча діяльність старшин повинні були підсичувати ці революційні настрої. Звернено також переважну увагу на виплекання офензивного настрою стрільців, щоб вони могли видержати навіть найтящі бої. Кличем виховання в Білій Церкві було: „Ми хочемо і мусимо здобути самостійність Україні“, „Земля і воля на вістрію нашого багнета“ і „Стрільці не знають, — що значить „назад“.

На зазив збірки почали стягатися Стрільці з усіх кінців України і в бараках біля Білої Церкви зразу закипіла праця. До якої міри підбирано Стрільців доказує це, що мимо доволі значного напливу охотників, стрільці рушили на повстання проти гетьмана з чотирма тільки сотнями піхоти, одною батареєю і дванацяти скорострілами. Який гострий був режим, заведений у Білій Церкві, доказує це, що із 160—180 люда, при кінці вишколу в сотнях оставалося тільки 90—100 Стрільців. Ілюстрацією інтензивності праці може послужити те, що остання Біло-Церківська сотня, зложена з самих тільки національно несвідомих новобранців з Біло-Церківщини, відбула лише десяти-дневний ви-

шкіл, бо командір сотні дістав наказ виставити боєздатну сотню менше, чим до двох тижнів. За десять днів удалося витворити в сотні таку свідомість і такий непереможний настрій, який дозволив кинути її в бій. Недостатки боєвого вишколення, ця сотня з лихвою покривала розмахом, з яким вона внайкритичніщих моментах ішла на багнети — завжди проти кількакратно сильнішого й досвідченого противника.

На кілька днів перед повстанням гетьман прислав на перегляд Стрільців товариша воєнного міністра генерала Лігнау. Здаючи звіт Лігнау заявив, що Стрільці далеко оставили за собою найкращі давні гвардейські полки.

Всі ці ілюстрації повинні дати бодай неповний образ горячкості праці й контури системи, що її прийняло Січове Стрільцтво у Білій Церкві.

Тимчасом гетьман чимраз більше склонювався до Росії, а його маніфест, який заповідав федерацію, виданий 14. листопада 1918 р. був сигналом повстання.

Зараз по одержанню цього маніфесту 15. листопада в один момент стрілецькі бараки перемінилися в готовий до бою табор. На стрілецьких залізних касках появилися червоні стрічки і ентузіязи та боєвий розмах такий великий був у Стрільцтві, якого воно досі ще не знало. Перед бараками на відногу

залізниці почали заїждити паровики й вагони. З них швидко заїмпровізовано броневі поїзди, озброєні в скоростріли й гармати.

В містечку переняла владу Українська Народ. Республіка по обеззброєнню гетьманських відділів. Німці заховався зовсім пасивно, а з Київа підоспіла делегація від зольдатенрату, до якого вже дійшла відомість про це, що діється у Білій Церкві. З делегацією підписано договір про нейтральність німецьких військ.

Революція на Україні була фактом доконаним. В стрілецьких бараках вже поміщувався гол. отамам Петлюра разом з Директорією.

Три поїзди були зложені із стрілецьких сил. Авангардом — пів сотні, за ним півтора і останній поїзд — з двома сотнями.

Був божевільний плян у Стрільців підїхати під Київ заки із столиці будуть вислані їм на зустріч ворожі сили, — і з одного розмаху, в вуличнім бою взяти місто. Стрільцям були виложені підстави тактики, ще довго до повстання, а передовсім дуже точно була переведена наука про вуличний бій. В цьому бою Стрільці були певні своєї перемоги, бо в йому не скількість, а якість вояка грає головну роль і знання характеру вуличного бою.

Ізза труднощів, які поставили Німці у Хвастові, перший стрілецький поїзд, який виїхав 16. — відїхав з Хвастова тільки ніччю на

18. листопада і вже зранку — зовсім несподівано для обох противників, дві сотні стрілецькі зустрілися з шістьмацятися сотнями московських офіцерів і гетьманських сердюків біля Мотовилівки. Бій розвинувся сам собою і по кількогодинному дуже кривавому змаганню Стрільці одержали повну перемогу. Противник оставив на полі битви около 600 трупів і зміг відступити назад тільки своїми крилами. Цілий ворожий центр, на який противник положив найбільше ваги, остав на полі ббю.

Цей — стрілецький Маратон був вислідом не плянових тактичних маневрувань, бо на них не було часу, а виключно був результатом стійности і холонокровности Стрільця, який знав, що: „Земля і воля на вістрю нашого багнету“ та, що: „Стрільці не знають, що значить: назад“.

На жаль побіда була окуплена смертю сотника Федора Черника, який являвся уосібленням стрілецького розмаху й безумної відваги. Він був одним із найбільших творців Стрільцтва і пізніший упадок Стрільцтва треба в значній мірі приписати тому, що його не стало. Другою дуже болючою втрактою була смерть сотника Миколи Загачевича, який був уосібленням тихої й безпретенціональної жертви, а своїм впливом і любовію до народу він нераз змягчував незавше заслужено горду поставу Стрільцтва.

Бій під Мотовилівкою був рішачий для всього повстання проти гетьмана й Німців. Київ упав з поразенням московських офіцерів під Мотовилівкою.

Цей бій зразу відобразив ворогови всяку ініціативу і посіяв в його рядах паніку та страх перед Січовим Стрілецтвом. Мимо всеї злоби проти всього українського, тодішня московська преса висловлювалася про Стрілецтво завше тільки з найвищими похвалами і подивом.

Проріджені мотовилівським боєм і численними схватками, які завше рішав стрілецький багнет, Стрільці в силі не більше 350 піхотинців з одною батареєю і скорострілами, серед осінньої слоти, не знаючи сну і відпочинку, підступали під Київ, весь час маючи перед собою морально знищеного противника в силі не менше 2000 чоловіка.

Третього дня по мотовилівському бою підоспіла перша поміч — Чорноморський Кіш в силі шістьсот багнетів. Ще кілька днів ішли невеличкі бої при майже повній пасивності противника, як загоріла одним великим повстанням ціла Україна. Рушили села і швидко розбиті були всі гетьманські сили. На Київ йшов один поїзд озброєного селянства за другим.

Перед Стрілецтвом явилася справді дуже трудне завдання поширити своєю невеличку частину і швидко з одного куріня Стрільців

була сформована повна дивізія. Сама тільки стрілецька батарея розвинулася у сім батерій.

Стрільці блискучо заімпровізували формування цілого осадного корпусу, зложеного крім дивізії Стрільців, ще із шести інших полків.

Величезний здвиг нашого народу під час цього повстання може зрозуміти тільки той, хто бачив, як горячково працюють апарати на хвастівській стації, на якій стояв штаб головного отамана Петлюри. З усіх кінців України без перерви йшли депеші, які говорили про бої й заняття різних міст, про нестримний рух народу й його побіди. Завдяки знаменитій організації залізничників і телеграфістів — рух повстанчих відділів по залізниці відбувався на диво гарно і швидко. Телеграф подавав точні відомости про сили і склад противника з тих місцевостей, які ще не були заняті повстанцями. На швидку руку заімпровізована інтендантура була в силі вповні заспокоювати всі вимоги військ, що стояли під Києвом.

Вкінці прийшов час на Німців, які з початку повстання всупереч умові ставили Стрільцям такі труднощі, котрі могли скінчитися невдачею повстання. В грудні був виданий наказ обеззброєння Німців — і в одному майже дні всі німецькі відділи на Правобережжю зложили зброю — все одно, чи добровільно, чи з боєм. Обеззброєні полки

зразу були відсилані в Німеччину. Стрілецьтво могло тріюмфувати — воно помстилося.

15. грудня 1918 по короткім бою Київ був взятий. Сили противника були без порівняння слабші від сил осадного корпусу і числили не більше 5--6000 чоловіка. По цім одначе, як поширилося великанське повстання на всій Україні, не було потреба спішитися зі здобуттям Києва, поки не буде зломана зарозумілість і сила Німців.

Із здобуттям Києва кінчаться третій і найбільш геройський період історії Січового Стрілецьтва.

Найбільш заслуженим членом Стрілецьтва в цьому періоді являється отаман Андрій Мельник, тодішний начальник штабу Стрільців. Його повна холонокровність, надзвичайна сила волі й енергія ярко пробиваються в стрілецьких операціях під Києвом. Людина, що самою своєю появою викликає пошану — він, як не можна краще, був здібний надати зорганізовану форму селянським масам під Києвом.

Розуміється, велике народне повстання проти гетьмана не було твором самого тільки Січового Стрілецьтва. Оказується, що з хвилиєю проголошення української революції треба було тільки одної іскри, щоб відкрита бочка пороху експльодувала.

Заслугою й гордощами Стрілецьтва є те, що воно свідомо й систематично підгото-

влялося до революції мимо цього, що преці зовсім не було відоме те, що за Стрілецтвом піде народ. А слава Стрілецтва в тому, що воно підняло божевільну просто боротьбу з противником, якогò сили без найменшого порівняння були більші від сил Стрілецтва. Вкінці рішила питання „бути, чи не бути“ повстанню, в даний момент стрілецька побіда під Мотовилівкою, яка зразу влила в народ віру в побіду і таким чином пірвала його до бою. Без Стрілецтва повстання в найкращому разі прийшлоб багато пізніше, а найправдоподібніше взагалі не відбулося.

В Галичині звичайно недоцінюють Стрілецтва в момент вибуху повстання. Вправді ліві українські партії від довшого часу ширили невдоволення в масах, але Національний Союз, який тоді об'єднював всі українські партії зовсім нічого не зробив у напрямі військової підготовки повстання. До того не можна забувати, що вже у вересні 1918 р. всі селянські повстання в Тарашанщині, Звенигородщині й Канівщині були здавлені і в момент виступу Стрільців маси були зовсім стероризовані.

Доказом цього нехай будуть слова отамана Петлюри перед виступом Стрільців із Білої Церкви на Київ. „Я знаю“, — казав він тоді, — „ми йдемо на певну загладу. Алеж ми мусимо зробити це для самої тільки істо-

рії. Ми не стіємо здатися без бою... А знаєте? У мене дуже погідно на душі. Я чомусьто вірю в нашу перемогу". Ці слова характерні також для тодішнього настрою Стрілецтва.

В момент проголошення повстання в Стрілецтві була розумова певність і повна свідомість безнадійности цього подвигу — а при тім нерозумна якась, впливаюча з найглибших тайників душі непохитна віра в перемогу.

На кілька днів перед повстанням до стрільців приїхав буз з Галичини д-р Осип Назарук з проханням, щоби Стрільці пішли на поміч у Львів. Він зі слізами з очах благав Стрільців іти на Галичину. „Матері прокленуть вас“, — казав. — „якщо ви зрадите свою блищу вітчизну“. Стрільці ні на хвилину не сумнівалися, що здобулиб Львів у два дні по своїм прибуттю. А все таки один із старшин сказав: „Ми призначені не на здобуття Львова, а на жертву для Київа“.

Ці ілюстрації доволі говорять за себе. Із здобуттям Київа почався довгий і сумний період для Січового Стрілецтва. Період, у якому Стрілецтво часто падало із свого престіжу, то знов досягало давньої висоти посвяти, геройства й розмаху, період понурої і безпросвітньої борні, період кровавих, а незнаних, або швидко забутих змагань, період, у якому організація живе дав-

ним своїм розгдоном, бо на відновлення її не має ні часу, ні спокійного куточка на нашій широкій землі.

Різні були причини того, що по заняттю Київа наш уряд так швидко провалився. Всякому ясне є те, що для опанування цього гігантського розколихання мас, яке відбулося підчас повстання треба було передовсім повного спокою на кордонах України, а далі достаточної скількості ідейної інтелігенції, у якої булоб дуже багато організаційного хисту. Ні одного ні другого на Україні не було. З півночі рушили большевицькі війська насилаючи на Україну цілі хмари провокаторів, які ширили в державі анархію. Большевицькі кличі ще не пережилися на Україні, вони не виказали своїх хиб на практиці й були все ще дуже приманчивими для мало свідомих національно мас. Це й забезпечувало в даний мент побіду большевикам, бо ніколи не можна забувати цього, що большевики не побивають противника отвертим боем на фронті, а завше тільки ферментом і деструктивною діяльністю в нутрі самого державного організму.

Нова війна з большевицькими наїздниками, що ніби прокляття вічно тяжить над Україною, не дозволила зібраних на швидко селянських мас здемобілізувати. Поки ці маси мали конкретного ворога — гетьманський уряд — досі вони виказували деяку, деколи до-

волі значну дисципліну. Коли-ж вордг щез — автоматично повторилася історія розвалу російського фронту після революції.

Бо немає нічого тящого, чим опанувати ці маси, у яких провалився принцип влади. А давня большевицька пропаганда серед російського війська мала якраз на меті доказати масам, що влада — це ніщо другого, як тільки пустий фантом. Такі маси може опанувати тільки повна посвята й ідейності інтелігенція, яка не йде на уступки сліпим жаданням темних мас, а противно старається вложити їх в якісь організаційні рамки і освідомлюючою діяльністю дає відповідний напрям енергії маси.

Матеріял старшин в українській армії на жаль представляє так багато до бажання, він пересічно стоїть на такій низькій ступені культури й ідейності, що завдання вдержати військо в руках явилось йому не під сили. До того ніколи не можна забувати, що тодішня українська армія була тільки імпровізацією, без певних організаційних форм, а загалом преці відоме, що військо не тервить імпровізацій.

Тодішня українська армія дала таким робом прекрасне поле для експеріментів всяких амбїтних авантюриків, якими на жаль наш народ досі такий багатий. Оце й було причиною численних повстань проти Директорії во імя „большевицьку“, в яких брали

участь затуманені маси під проводом всяких негідників.

Січове Стрілецтво зробило одну помилку, яка потім жорстоко пімстилася. Воно розкинуло жмінку Білоцерківських героїв занадто широко, й вони майже безслідно потонули в малосвідомих масах селян, змобілізованих під назвою Дивізії Січових Стрільців. Коли ж тепер уявимо собі цю великанську затрату енергії, яку видало Стрілецтво на Білоцерківське формування і переведення повстання, то зрозуміємо до якої міри Стрільці були втомлені й фізично і морально. Зрозуміємо також, що ці Стрільці не могли здобутися на такий страшний новий видаток енергії, який дозволивби їм поширити „стрілецьку душу“ на маси, які звали себе „Січовиками“. По повній напруженні діяльності і зриві ентузіазму, який граничив майже з мучеництвом, мусіла наступити реакція, а безпосередна зустріч Стрільців з темними масами занадто наглядно виказала різницю поміж ідеалом народу, а повним хиб конкретом. Це й викликало деяку зневіру, а на всякий спосіб збільшило втому тим більше, що розкинені Стрільці не могли відновлювати своїх духовних сил своїм взаїмним впливом, спільною піснею, спільними споминами й задушевними розмовами, чи плянами.

Таким робом велике числом Стрілецтво опинилося в самих низах своєї боєвої вартості.

сти. Між змобілізованими селянами почалися масові дезерції і згубна, дезорганізаційна пропаганда.

В добавок — Січово-Стрілецьких старшин не вистарчило й прийшлося послугуватись бувшими старшинами російської армії. Вони в переважній більшості випадків зовсім не відповідали тим вимогам, які стрілецька організація привикла ставити до старшин.

Все це було причиною того, що по двох місяцях большевики здобули Київ. Стрільці відступили, давши бій зараз під Києвом, де поклали жертви з найкращих, найменше здезорганізованих полків. Бій був невдатний, але окупив честь Стрілецтва справді дуже болючими втратами.

Почався дальший відступ, у якому Стрілецтво мусіло боротися не тільки з противником, але й з внутрішніми своїми хибами і помалу почало назад відзискувати свій блиск. Помалу прочищувались стрілецькі ряди і вже при кінці марта 1919 р. Стрілецтво дало доказ свого відродження кількадевним наступом на Бєрдичів, який був невдатний вже не ізза малої боєздатності Стрільців, але ізза загальної боєвої обстановки. З боку Стрільців брало участь в бою три полки, з боку большевиків сім. Бій був незвичайно кровавий і коштував Стрільців ок. 1.500 люда вбитими й раєними. Ворожі втрати безумовно були не менші.

Невдатна операція проти Бердичева покінчилася відступом на узол Шепетівка. Ізза втрат під Бердичевом один здекомплетований полк був розформований і в обороні Шепетівки беруть участь тільки два полки. Проти Стрільців стояли тоді дві сильні большевицькі бригади. Мимо переможного ворожого напору стрілецькі полки холоднокрівно, серед завзятих боїв вдержують позицію через цілий місяць, деколи майже зовсім оточені ворогом. Зручними маневрами в поважних боях Стрільці проривають ворожі лінії і перекрещують ворожі наміри. З тактичного боку беручи — найцікавіші були бої й маневри в останніх днях цвітня під проводом нового начальника штабу Січових Стрільців полк. ген. шт. Марка Безручка.

В короткім начерку годі точно представити стрілецькі операції на Волині, зложені з маршів, зручних маневрів і більших або менших боїв. Криваві бої були видані під Острогом, Ямполом і Кременцем в маю 1919 р. В тому часі два стрілецькі полки, які в інших групах боролися біля Мозира і Бородянки вернули назад до групи Січових Стрільців, а новосформовані нові два полки доповнюють цілу групу до шести полків піхоти загальним числом ок. 6.000 боеків.

В червні 1919 р. Січовим Стрільцям, що охоронювали ліве крило груп наступаючих на Проскурів і Жмеринку, довелося видержати

головні наступи большевиків, які таким робом бажали спаралізувати акцію центра українських військ. Ряд боїв під Салихами, Пузирками, на Случі, під Миколаєвом, Чорним Островом і Базалією закінчився другим боєм під Чорним Островом, де на участку десяти верст брали участь в бою всі стрілецькі полки, а з боку большевиків п'ять піших полків і цілота полку кавалерії. По обох боках грало 40 гармат і 150 скорострільів. По чотирьох годинах безперервних наступів і протинаступів вночі ізза нагального відступу сусідньої групи і глибокого окрилення лівої флянки, Стрільці мусіли відступити.

Ізза великих втрат і втоми Стрілецтва командування рішило відорватися від ворога, щоби дати Стрільцям змогу бодай кілька днів відпочати. Стрільці відступили на полудне, але вже 20. липня 1919 р. під Фрамполем удалим протинаступом розбили большевицьку т. зв. Богунівську бригаду, а в два дні пізніше, знаменито обдуманною операцією в шент знищили під Карапчіївкою большевицьку тарашанську бригаду.

По цій побіді Стрільці аж до кінця серпня переслідують большевиків і після боїв під Красиловом, Вел. Пузирками, Шепетівкою і Соколовом, який кілька разів переходив з рук в руки, доходять на північ від Звягеля.

Всі ці бої незвичайно прорідили число

Стрільців, а ізза вічних маршів і перетомлення почали ширитися недуги, тим більше, що недостача одяжі і обуви вже дуже болюче давалася в знаки.

В вересні ізза наступів денікінських військ на українську армію, були перекинуті туди всі зайві сили з большевицького фронту. Це використали також і большевики для переведення своїх сил проти Денікіна і на большевицькому фронті операції завмерли.

Короткий період затишя і більше стійких успіхів на большевицькому фронті дає Стрільцям змогу звернути увагу на організацію запілля й правильного доповнення стрілецьких сил. Вже в липні організується стрілецький кіш, який обіцяє сильно скріпити Стрільцтво. Цей початок правильної організації не може дати занадто важких результатів ізза недостачі одягу й ізза пошестей, а з катастрофою в листопаді 1919 р. провалюється разом з всею тодішньою українською армією.

В жовтні 1919 р. Січове Стрільцтво перекидається проти Денікіна, де по кількох боях у листопаді Стрільці стають свідками переходу галицьких військ на бік Денікіна і повної катастрофи на фронті.

Серед морозів і сильних вітрів, голі й босі Стрільці відступають від Нової Ушиці аж по Староконстантинів, віддаючи гекатомби п'ятнистому тифови. Ізза всіх цих неможливих

трудів і нужди стрілецькі полки проріджуються деякі до 30 чоловіка, інші лишають на певну смерть весь свій склад по дорозі.

Безвихідність положення перестає улягати сумнівам і рештки Січового Стрільцтва, подібні до решток наполеонської армії по відвороті з Росії, дотягаються до Нової Чарторії, де їх демобілізується наказом стрілецького командування.

З цілого корпусу Січових Стрільців, вчислюючи всі тиллові і фронтові формації не більше 500 чоловіка тягнеться на схід, щоб пошасті на рідну Київщину, чи Полтавщину.

Часть старшин і командування Стрільців дістається в руки Поляків.

Так закінчився четвертий період історії Січового Стрільцтва, період безупинних боїв, період крові і втоми, закінчився мимо волі і проти волі Стрільцтва. Закінчення цього періоду не було наслідком зневіри, а тільки вислідом недостачі одяжі, вислідом иошести й матеріальної нужди та повного фізичного висчерпання, які непереможно покладали край дальшому веденню війни.

Точне представлення цього періоду вимагало б спеціальної монографії. Боева історія Стрільцтва від квітня 1919 дає для тактики приклади дуже високої вартости. Стрільцькими операціями кермував з того часу полк, ген. штабу Марко Безручко. В останньому періоді

як боеві провідники не раз визначилися передовсім полк. Роман Сушко і Іван Рогульський, осаул ген. штабу Юрій Отмарштейн, осаули Іван Андрух і Піщаленко, сотинки Франц Борис, Володимир Стефанішин, Яценко, Віктор Філіпович і цілий ряд других старшин.

Не можна не зазначити на цьому місці, що особа отамана Євгена Коновальця як командіра — для Стрілецтва незамінима. Всею душею відданий Стрілецтву, сам Стрілець у повному значінню цього слова, він являється тим, хто вміє зєдинити ріжні, часто в даний момент противорічні собі стремління і надати Стрілецтву найвідповідніший в даний момент напрям. Знавець людей і добрий обсерватор, він уміє вповні вискати для Стрілецтва кожду одиницю. Організатор на велику скалю, людина без пересудів — він вповні відповідає революційному характерови Стрілецтва.

Навіть із цього побіжного представлення останнього періоду можна вповні зрозуміти, яким трудним було для Стрілецтва чисто організаційне завдання. Мимо одначе дуже неприхильних обставин Стрілецтву удалося досягнути високих організаційних успіхів. Якраз в цьому періоді стрілецька артилерія достигла найвищого розвою завдяки організаційному хистови полк. Романа Дашкевича. Стрілецтво покидало Київ з семи полєвими батеріями, а кілька місяців півніше розпоряджало вже двацяти полєвими батеріями

і тяжкою артилерією, одинокою на всю українську армію.

Організація Коша Січових Стрільців і доповнення, переведена по пляну ос. Івана Чмоли, заповідала дуже гарні результати і правдоподібно булаб принята в цілій українській армії.

Не можна вкінці забути на санітарну організацію в Стрільцтві. Брак ліків і перевязочних матеріалів робили дуже трудною працю стрілецьких лікарів. Характер війни на Україні не давав змоги поставити санітарну організацію на більш трівких підставах. В повних несподіванок боях — стрілецькі перевязочні пункти дуже часто ставали центром обстрілу або й попадали в руки ворога — при чому большевики найчастіше лікарів розстрілювали (пять випадків). Пошесть тифу також сильно прорідила ряди стрілецьких лікарів і сьогодні майже немає ні одного стрілецького лікаря, який не перебувби п'ятнистого тифу й по кілька приступів поворотного. Тому з повною пошаною треба віднести до посвяти стрілецького лікарського й шпитального персоналу, що завше старався нерав ціною власного життя приносити полекшу раменим і хворим Стрільцям. Цю посвяту треба цінити тим більше, що тихі подвиги і навіть найтяща праця лікаря завше непомітно губляться на тлі боевого героїства війська. Найгіднішими представниками стрілецьких лікарів являються д-р

Іван Рихло (перебув тиф), д-р Христина Скачківська-Сушкова (два рази ранена, перебула тиф), д-р Іван Марич (перебув тиф), д-р Дорошкевич (умерший на тиф), д-р Барабаш (зарубаний большевиками).

Ми згадували вже про це, що Стрільцтво не мало симпатій серед української армії. Це було вислідом не тільки різниць поміж духом Стрільців, а характером решти армії, але також і різниць в самій внутрішній організації Стрільцтва і решти армії. Ці різниці були причиною деякої військової ексклюзивності Стрільцтва, яка дуже рідко проявлялася хочби в стрілецькому погляді на старшини. Стрільцтво визискало своє право на деяку автономність і не прийняло дуже невідгідної й хибної системи, заведеної в цій українській армії, у якій ступінь старшини визначається величиною відділу, яким він командує (командир полку зветься полковником, сотні сотником і т. д.) З другого боку в іменуванні старшини Стрільцтво не могло брати під увагу ступені даного старшини в російській, чи австрійській армії і тому одиноким мірилом, яке визначувало ступінь старшини при Січових Стрільцях були: висота образування загального і військового та вартість даного старшини як боекника, чи організатора і його ідейність, чи духове споріднення з стрілецьким духом. Ізза цього в Стрільцтві був принцип, що всякий старшина чужої армії починає свою

службу рядовиком. — Консеквентне переведення цього принципу в періодах організації Стрілецтва, давало йому змогу охоронити свої ряди перед напливом кар'єровичів і інших небажаних елементів.

В останньому періоді обставини не дозволяли придержуватися цього принципу, але тоді Стрілецтво старалося нездатних старшин усувати.

Таким способом Стрілецтво осягало деякий підбір старшинського складу та викликувало у старшин гордість на те, що вони Стрільці.

Характерне для Стрілецтва також те, що більшість старшин служить не для матеріального положення — для посади, це не активні старшини, а люде, які булиб багато краще матеріально забезпечені поза військом. Через те Стрілецтво зискує на солідности, бо пересічний старшина докладає справді всіх своїх сил до діла, яке він любить і вважає добрим.

Мімо всіх своїх безперечних заслуг для України — Стрілецтво не було як слід використане. Уряд України не зовсім звернув увагу на організаційні вагости Стрілецтва, яких використання булоб принесло Україні багато більшій користі, чим навіть найкращі боеві успіхи Стрілецтва. А власне: Стрілецтво без сумніву могло стати солідним завязком правильного українського війська, а по дуже короткому часі й кадром може навіть і для біль-

шої частини української правильної армії. При такому вжиттю Стрілецтва — булаби для нього явилася можливість поширити скарби стрілецької душі по всій майже Україні. А в реці немає сумніву що вартість українського війська при такому поширенню духа Стрілецтва дуже помітно піднеслася, коли не сказати: сталаб без порівняння більшою.

На всякий спосіб Стрілецтво може бути горде на своє минуле, хоча ця гордість не зродить в решті української армії симпатій для його.

Воно може задоволитися тим, що симпатією оточувало його населення. А пошана для Стрілецтва з боку чужинців і ворогів навіть — може бути найкращим мірилом його справжньої вартости.

Нехай буде мені дозволено навести кілька слів із промови члена делегації містечка Ш., — чужинця — яка прашала Стрілецтво при його відході на денікінський фронт. „Січовим Стрільцям нічого жалувати за Ш.“ — сказав він. — „Вони при такому багатстві своєї душі всюди найдуть ширий прийом. Але, як ми, мешканці нещасного Ш. найдемо других Січових Стрільців?“

Той, хто прочитав навіть оцей дуже неповний нарис про Стрілецтво зможе собі уявити, яке понуре було життя Стрільців. Стрілецтво не переживало того романтизму, який так характерний для У. С. С. Січові Стріль-

ці не лишили по собі ні пісні, ні літературних нарисів, навіть фотобграфій можна мало призбирати по ньому. За те існує величезний стрілецький архів, у якому кождий наказ — кров, кожде донесення — кусочки людських нервів. Воно не пережило романтики, бо всі почування, всі думки, вся воля Стрілецтва була придавлена одною тільки ідеєю, одним тільки стремлінням — здобути волю Україні. По за важкою працею і кровавими змаганнями в Стрілецтві вже не оставалося місця на мрійний і сентиментальний романтизм.

По прочитанню цього неповного нарису всякий зрозуміє також, що — Стрілецтво ще не сказало свого останнього слова, що перед ним ще велика будучина.

„Таке військо трапляється раз на сотки літ“, сказав Винниченко, дивлючися на Стрільця, що стояв на варті — в своїому залізному шоломі, завітчаному червоною стрічкою, похожий на грізну якусь залізну статую.

TULA-online.org